

ВИСНОВОК

про наукову новизну, теоретичне та практичне значення результатів дисертації

Ахмедової Ельвіри Джавадівни

«Стратегії англо-українських перекладів художніх порівнянь: когнітивний аналіз»,

яка подається на здобуття ступеня доктора філософії

з галузі знань 03 – Гуманітарні науки

за спеціальністю 035 – Філологія

1. Оцінка роботи здобувача у процесі підготовки дисертації і виконання індивідуального плану навчальної та наукової роботи.

Аспірантка Ахмедова Ельвіра Джавадівна виконала у повному обсязі Індивідуальний план Освітньо-наукової програми підготовки доктора філософії. Освітня програма в обсязі 40 кредитів ECTS виконана у повному об'ємі. Вона успішно склала сім заліків та два екзамени з наступних дисциплін:

Заліки:

- 1) «Філософські засади та методологія наукових досліджень» – 98 балів;
- 2) «Підготовка наукових публікацій та презентація результатів досліджень» – 100 балів;
- 3) «Іноземна мова (англійська)» – 94 бали;
- 4) «Парадигми сучасної філології» – 80 балів;
- 5) «Історія перекладу: теоретичні та прикладні аспекти» – 95 балів;
- 6) «Перекладознавчі дослідження у поліпарадигмальному та міждисциплінарному вимірах» – 92 бали;
- 7) «Жанрові теорії перекладу: художній та галузевий переклад» – 93 бали.

Екзамен:

- 8) Іноземна мова (англійська мова) – 95 балів;
- 9) «Загальна теорія перекладу» – 95 балів.

Всі заплановані види робіт було виконано своєчасно. Здобувач плідно співпрацювала з науковим керівником протягом усього терміну навчання в аспірантурі.

2. Обґрунтування вибору теми дослідження.

Дослідження представляє результати когнітивного аналізу стратегій одомашнення і очуження, застосованих в англо-українських перекладах художніх порівнянь.

З проголошенням С. Басснетт та А. Лефевром (1990) «культурного повороту», що надав нового статусу перекладачеві як самостійній творчій фігурі, яка наново створює текст, виникли побоювання щодо можливості рівноцінного перекладу художніх текстів як продукту свідомості людини, що відображає та репрезентує певну лінгвокультуру.

У цьому контексті особливо актуальними стає вивчення перекладу мовних / мовленнєвих одиниць, позначених лінгвокультурною специфікою, до яких належать і художні порівняння. Аналіз вітчизняних та зарубіжних робіт, присвячених перекладу художніх порівнянь, а саме проблемі встановлення стратегій перекладу художніх порівнянь, виявив, що такі розвідки є здебільшого структурно-семантичними. Когнітивні перекладацькі розвідки, що моделюють когнітивні структури, які стоять за мовленнєвими художніми порівняннями і впливають на їх переклад, є нечисленними. Ця обставина зумовлює новизну роботи, де порівняння розглядається як концептуальна структура і аналіз перекладу художніх порівнянь здійснюється на рівні когнітивних моделей, які визначають мовну/мовленнєву структуру і зміст порівнянь у текстах оригіналу і перекладу і впливають на вибір стратегій їхнього перекладу.

Отже, *актуальність дослідження* визначається його когнітивним ракурсом, який є суголосним пріоритетним тенденціям розвитку сучасного перекладознавства, орієнтованого на вивчення перекладу як вияву творчої діяльності людини. Когнітивний перекладацький аналіз спрямований на встановлення збіжних і незбіжних концептуальних моделей, які стоять за художніми порівняннями оригіналу і перекладу і визначають їх функціонування, а також перекладацьких процедур як когнітивних операцій, що орієнтовані на вирішення конкретної перекладацької проблеми і роблять внесок в досягнення комунікативно успішного перекладу шляхом очуження або одомашнення вихідного тексту. Застосування когнітивного перекладацького аналізу відкриває нові можливості для розкриття механізмів творчої діяльності перекладача.

Метою дисертації є встановлення кореляцій між збіжністю/незбіжністю концептуальних моделей художніх порівнянь вихідного і перекладного текстів і процедурами та стратегіями їх англо-українського перекладу, що ведуть до очуження чи одомашнення вихідного тексту.

Для досягнення поставленої мети сформульовано наступні ключові завдання:

- 1) визначити художнє порівняння як об'єкт структурно-семантичного та когнітивного перекладацького аналізу;
- 2) класифікувати художні порівняння за типом концептів у структурі їхніх концептуальних моделей;
- 3) уточнити поняття стратегії як інструмента перекладацького аналізу і розмежувати його з поняттями перекладацької процедури і прийому/ способу/ трансформації перекладу;
- 4) виявити та зіставити концептуальні моделі англійських порівнянь та їхніх українських перекладів;
- 5) здійснити когнітивну класифікацію перекладацьких процедур;
- 6) з'ясувати взаємозалежність між перекладацькими процедурами і стратегіями очуження і одомашнення.

Об'єктом дослідження є англійські художні порівняння та їхні українські переклади.

Предметом дослідження є концептуальні моделі та когнітивні процедури і стратегії, що лежать у підґрунті комунікативно успішних англо-українських перекладів.

Матеріалом дослідження слугують 1264 англомовних порівняння та їх українські переклади, а також 32 художніх порівняння, які були введені в українські переклади для відтворення фрагментів оригінальних текстів, які не містять порівнянь. Приклади відібрані з художніх творів Д. Тартт “The Goldfinch” і “The Secret History” та М. Етвуд “The Blind Assassin”, а також їх українських перекладів, виконаних професійними перекладачами, відповідно, В. Шовкуном – «Щиголь», Б. Стасюком – «Таємна історія» та О. Оксеніч – «Сліпий убивця».

Методи дослідження. Інтегруються такі методи аналізу: зіставні структурно-семантичний та функціонально-стилістичний аналізи художніх порівнянь в текстах оригіналу та перекладу – для встановлення та зіставлення їх граматичної структури і виявлення денотативних і конотативних нюансів значень та стилістичних реєстрів; структурно-семантичний перекладацький аналіз – для виокремлення прийомів/ способів/ трансформацій перекладу; інструментарій теорії концептуальної метафори – для з'ясування концептуальних моделей художніх порівнянь в текстах оригіналу та перекладу та їх зіставного аналізу, а також встановлення когнітивних перекладацьких процедур; стратегічний перекладацький аналіз – для співвіднесення перекладацьких процедур зі стратегіями перекладу; кількісний аналіз – для виявлення кількісних співвідношень між процедурами, реалізованими прийомами/ способами/ трансформаціями, і стратегіями перекладу художніх порівнянь.

3. Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.

Проблематика дисертації відповідає профілю досліджень, які проводяться на кафедрі перекладознавства імені Миколи Лукаша факультету іноземних мов Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна у межах наукової теми «Актуальні проблеми перекладознавства, мовознавства і методики навчання перекладу» (протокол № 10 засідання Вченої Ради факультету іноземних мов від 28 серпня 2021 року).

4. Особистий внесок дисертанта в отриманні наукових результатів та їх новизна.

Особистий внесок дисертанта в отримання нових наукових результатів полягає в інтегруванні інструментарію структурно-семантичного і когнітивного перекладознавства, що дозволяє виявити не лише способи/трансформації перекладу, а і концептуальні структури, і когнітивні операції, які їх пояснюють, а також розмежувати довільні рішення перекладача і рішення, спричинені лінгвокультурною або субкультурною специфікою концептуальних моделей, що стоять за мовними/мовленнєвими одиницями оригіналу і перекладу. Наукова новизна зводиться до таких отриманих результатів:

Вперше:

1. Виокремлено (за критерієм потенційної укоріненості концептів-складників концептуальної моделі художнього порівняння у свідомості представників культури оригіналу

і перекладу) наступні типи художніх порівнянь: конвенційні (загальнолюдські), оригінальні (індивідуальні), алюзивні (від загальнолюдських до культурно і субкультурно специфічних), порівняння-реалії (лінгвокультурні або (суб)культурні), фразеологічні (поділювані або не поділювані членами лінгвокультур оригіналу і перекладу).

2. Розглянуто перекладацьку стратегію як потенційно усвідомлювану когнітивно-комунікативну діяльність перекладача та виявлено перекладацькі процедури, які реалізують перекладацьку стратегію, та визначаються як когнітивно-комунікативні дії, що спрямовані на вирішення конкретних перекладацьких проблем в межах речення-висловлення як частини тексту і набувають мовного/ мовленнєвого втілення у відповідних прийомах, способах і трансформаціях перекладу. Перекладацькі процедури включають: 1) відтворення (формальне або змістове) вихідного порівняння із збереженням вихідної концептуальної моделі; 2) заміну вихідного порівняння на порівняння іншої концептуальної моделі; 3) згортання порівняння до пояснення його змісту; 4) усунення порівняння; 5) додавання порівняння в текст перекладу за відсутністю такого в тексті оригіналу.

3. Встановлено, що стратегія очуження реалізується перекладацькою процедурою формального (транскодування) або змістового (калькуванням у поєднанні з транскодуванням та незначними граматичними трансформаціями) відтворення порівняння (алюзивного, оригінального, фразеологічного або порівняння-реалії), побудованого на концептуальній моделі, яка, ймовірно, не укорінена у свідомості реципієнтів.

4. Визначено, що стратегія одомашнення втілюється усіма перекладацькими процедурами і утворює дві дихотомії: повне одомашнення (пов'язане зі змінами на когнітивному рівні) vs. часткове одомашнення (обмежується змінами структурно-семантичного рівня) і вимушене одомашнення (спричиняється незбіжністю граматичних структур та/або концептуальних моделей вихідного і перекладного порівнянь) vs. довільне одомашнення (не спричиняється лінгвокультурною або (суб)культурною специфікою).

4.1. Виявлено, що повне одомашнення реалізується перекладацькими процедурами заміни, згортання, усунення і додавання, які є вимушеними (у випадку лінгвокультурної і (суб)культурної специфіки концептів-джерел вихідних фразеологічних і алюзивних порівнянь, а також лінгвокультурно специфічних фразеологізмів, що не містять порівняння) або довільними (у випадку конвенційних і оригінальних порівнянь).

4.2. Продемонстровано, що часткове одомашнення є переважно довільним рішенням перекладача. Довільне одомашнення поділено на лексико-граматичне (трансформація експліцитного порівняння в імпліцитне і навпаки) і стилістичне: стилістично-морфологічне (вживання суфіксів суб'єктивного ставлення з відповідниками імен концептів-джерел порівнянь усіх типів) і стилістично-лексичне (вживання стилістично маркованих синонімів нейтральних імен концептів-джерел оригінальних і конвенційних порівнянь). Описано часткове одомашнення у функції нейтралізації очуження, яке є вимушеним і реалізується шляхом текстової або позатекстової експлікації ознаки порівняння при формальному відтворенні алюзивних порівнянь.

5. Обґрунтованість і достовірність наукових положень, висновків і рекомендацій, які захищаються.

Обґрунтованість та достовірність наукових положень, результатів і висновків дисертації Ахмедової Е.Д. забезпечена коректним застосуванням сучасних методів, а саме застосування зіставних структурно-семантичного та функціонально-стилістичного аналізів художніх порівнянь в текстах оригіналу та перекладу, структурно-семантичного перекладацького аналізу, інструментарію теорії концептуальної метафори, стратегічного перекладацького аналізу та кількісного аналізу, а також ретельним співставленням одержаних результатів із широким колом першоджерел наукової літератури. Основні результати дисертаційного дослідження опубліковані в науковому журналі індексованому наукометричною базою Scopus (Q2) та фахових наукових виданнях України категорії Б. Усі результати та зроблені висновки доповідалися та обговорювалися на міжнародних наукових конференціях. Висновки дисертаційної роботи є обґрунтованими.

6. Наукове, теоретичне та практичне значення результатів дисертації.

Наукова та теоретична значущість дослідження визначається його внеском в загальну теорію перекладу і теорію художнього перекладу (розробка методики когнітивного аналізу перекладу художніх порівнянь, яка дозволяє встановити кореляції між збіжністю/ незбіжністю концептуальних моделей художніх порівнянь вихідного і перекладного текстів і процедурами та стратегіями їх англо-українського перекладу, що ведуть до очуження чи одомашнення вихідного тексту) та когнітивну лінгвістику (встановлення концептуальних моделей англійських та українських порівнянь та їх лінгвокультурної / (суб)культурної специфіки).

Практична значущість дослідження Ахмедової Е. Д. визначається тим, що отримані результати можуть бути впроваджені у лекційні курси «Вступ до перекладознавства» (розділи «Культурологічні аспекти перекладу», «Еквівалентність – центральне поняття теорії перекладу») та «Теорія перекладу як міжкультурної комунікації» («Культурно-антропологічні основи міжкультурної комунікації», «Реальний світ, культура, мова, переклад»), лексикології англійської та української мови («Фразеологія»), загального мовознавства («Мова і мислення»), а також у спецкурси з когнітивної лінгвістики, теорії концептуального порівняння, теорії художнього перекладу на факультеті іноземних мов Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Міждисциплінарний ракурс дисертації уможливорює застосування її результатів у соціальній психології та соціології. Надбання дисертації буде також корисним у перекладацькій діяльності та для здійснення майбутніх досліджень студентів, магістрів і аспірантів.

7. Повнота викладення матеріалів дисертації в роботах, опублікованих автором.

Основні теоретичні положення й висновки роботи відображені у 15 публікаціях авторки: 2 статтях у виданнях інших держав, які входять до Організації економічного співробітництва та розвитку й Європейського Союзу (Угорщина, Словацька Республіка), з них 1 стаття входить до міжнародної наукометричної бази Web of Science/ SCOPUS (Словацька Республіка); 1 стаття – у колективній монографії; 5 статтях у фахових виданнях України; 1

тези доповіді на всеукраїнській науковій конференції та 6 – на міжнародних наукових конференціях. Одноосібних статей – 5; статей у співавторстві – 3.

Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

Публікації у фахових виданнях України:

1. Ахмедова Е. Д. Стратегії і методи англо-українського перекладу засобів мовного втілення еталонів художніх порівнянь. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Іноземна філологія. Методика викладання іноземних мов»*. 2020. № 91. С. 80–86. DOI: <https://doi.org/10.26565/2227-8877-2020-91-10>

2. Ахмедова Е. Д. Стратегії англо-українського перекладу художніх порівнянь: когнітивний аналіз. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія Германістика та міжкультурна комунікація*. 2020. Вип. 2. С. 92–99. DOI: <https://doi.org/10.32999/ksu2663-3426/2020-2-13>

3. Ахмедова Е. Д. Заміна когнітивних моделей англомовних художніх порівнянь в українських перекладах. *Збірник наукових праць «Південний архів (філологічні науки)»*. 2021. Вип. 87. С. 78–84. DOI: <https://doi.org/10.32999/ksu2663-2691/2021-87-12>.

4. Ахмедова Е. Д. Згортання англомовних художніх порівнянь в українських перекладах. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія Філологія. Журналістика*. 2021. Том 32 (71). № 5. С. 235–239. DOI: <https://doi.org/10.32838/2710-4656/2021.5-1/40>

5. Мартинюк А. П., Ахмедова Е. Д. Когнітивний перекладацький аналіз художніх порівнянь. *Cognition, communication, discourse*. 2021. № 23. С. 72–86. DOI: <https://doi.org/10.26565/2218-2926-2021-23-05>

(Особистий внесок здобувача полягає в доборі емпіричного матеріалу дослідження, розробці методики когнітивного перекладацького аналізу художніх порівнянь, уточненні поняття стратегії та процедури перекладу, класифікації когнітивних перекладацьких процедур, встановленні та зіставному аналізі концептуальних моделей художніх порівнянь вихідного і перекладного текстів)

Публікації у закордонних періодичних наукових виданнях, що входять до міжнародної наукометричної бази Scopus:

6. Martynyuk A. Akhmedova E. (Sub)cultural specificity of fiction simile and the choice of translation strategy. *Topics in Linguistics*. 2022. Vol. 23, Iss. 2. P. 50–62. <https://doi.org/10.2478/topling-2022-0011>

(Особистий внесок здобувача полягає в розробці методики когнітивного перекладацького аналізу художніх порівнянь, яка дозволяє виявити, як (суб)культурна специфіка порівнянь вихідного тексту позначається на стратегіях їх перекладу)

Наукова праця у періодичному науковому виданні іншої держави, яка входить до Організації економічного співробітництва та розвитку й Європейського Союзу:

7. Ахмедова Е. Д. Стратегії англо-українських перекладів мовного втілення еталонів порівнянь у художньому тексті. *Science and Education: A New Dimension. Philology*. 2019. Vol. 7 (61), Iss. 210. С. 7–9 (Угорщина).

Наукова праця у колективній монографії:

8. Martyniuk A., **Akhmedova E.** Omission and addition of fiction similes: cognitive translation analysis. *Translation Studies in Ukraine as an Integral Part of the European Context* : collective monograph. 2023. P. 144–157.

(Особистий внесок дисертанта полягає в отриманні нових наукових результатів, які розкривають когнітивні особливості опущення і додавання художніх порівнянь в англо-українському перекладі).

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

9. Akhmedova E. D. Methods and Strategies of English Ukrainian translation of fiction simile // Академічні та наукові виклики різноманітних галузей знань у 21-му столітті : IX Всеукраїнська наукова конференція, 28 лютого 2020 р. : тези доп. Харків : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2020. С. 14–21.

10. Ахмедова Е. Д. Стратегія очуження у перекладі англійських художніх порівнянь: когнітивний ракурс // Каразінські читання: Людина. Мова. Комунікація : XX ювілейна наукова конференція з міжнародною участю, 5 лютого 2021 р. : тези доп. Харків : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2021. С. 96–98.

11. Ахмедова Е. Д. Стратегія одомашнення в англо-українському перекладі художніх порівнянь: когнітивний ракурс // Актуальні проблеми перекладознавства та методики навчання перекладу : XI наукова конференція з міжнародною участю, 15–16 квітня 2021 р. : тези доп. Харків: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2021. С. 12–13.

12. Ахмедова Е. Д. Процедура заміни англійських художніх порівнянь в українському перекладі // Каразінські читання: Людина. Мова. Комунікація : XXI наукова конференція з міжнародною участю, 4 лютого 2022 р. : тези доп. Харків: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2022. С. 69–70.

13. Ахмедова Е. Д. Процедура згортання англійських художніх порівнянь в українському перекладі // Каразінські читання: Людина. Мова. Комунікація : XXII наукова конференція з міжнародною участю, 3 лютого 2023 р. : тези доп. Харків: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2023. С. 7–8.

14. Martyniuk A., **Akhmedova E.** Translation of fiction simile: Structural-semantic and cognitive approaches integrated // A Game of Theories : IALS Conference, 22–24 October 2021 : book of abstracts. 2021. Vilnius: Vilnius University. P. 25.

(Особистий внесок здобувача в полягає в зіставленні структурно-семантичних і когнітивних класифікацій когнітивних перекладацьких процедур, встановленні та зіставному аналізі концептуальних моделей художніх порівнянь вихідного і перекладного текстів).

15. Akhmedova E. Strategies and Procedures for Fiction Simile Translation from Cognitive Perspective // The Chance for Science Conference : Universität Leipzig, 9 September 2022 : abstract. URL: <https://www.chance-for-science.eu/index.php/cfs-speaker/10-speakers/197-akhmedova> (дата звернення: 19.05.2023).

Результати дисертаційної роботи повністю відображено в названих вище публікаціях.

8. Апробація матеріалів дисертації.

Основні теоретичні положення й висновки дисертації обговорено на засіданнях кафедри перекладу імені Миколи Лукаша факультету іноземних мов Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна (2019–2023 рр.), а також на таких вітчизняних та міжнародних наукових конференціях: IX Всеукраїнській науковій конференції «Академічні та наукові виклики різноманітних галузей знань у 21-му столітті» (Харків, 2020), Всеукраїнській науковій конференції «Великий код: Біблія – Світова література – Переклад. Перекладознавчі читання на пошану Роксолани Петрівни Зорівчак» (Львів, 2020), XX ювілейній науковій конференції з міжнародною участю «Каразінські читання: Людина. Мова. Комунікація» (Харків, 2021), XI науковій конференції «Актуальні проблеми перекладознавства та методики навчання перекладу» (Харків, 2021), XXI наукової конференції з міжнародною участю «Каразінські читання: Людина. Мова. Комунікація» (Харків, 2022), Міжнародній конференції Міжнародної Асоціації лінгвістичної семантики «Game of Theories» (Вільнюс, 2021, у співавторстві з керівником), Міжнародній конференції «Translation Studies in Ukraine as an Integral Part of European Context» (Братислава, 2022, у співавторстві з керівником), XXI наукової конференції з міжнародною участю «Каразінські читання: Людина. Мова. Комунікація» (Харків, 2022), Міжнародній конференції «The Chance for Science Conference» (Лейпциг, 2022), XXII наукової конференції з міжнародною участю «Каразінські читання: Людина. Мова. Комунікація» (Харків, 2023).

9. Дотримання академічної доброчесності

На підставі вивчення тексту дисертації здобувача, наукових праць здобувача та Протоколу контролю оригінальності (перевірку наявності текстових запозичень виконано в антиплагіатній інтернет системі StrikePlagiarism.com) встановлено, що дисертаційна робота виконана самостійно, текст дисертації не містить плагіату, а дисертація відповідає вимогам академічної доброчесності. Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело.

10. Оцінка мови та стилю дисертації.

Матеріал дисертації викладено в логічній послідовності та доступно для сприйняття. Дисертація написана науковим стилем мовлення, структура дисертації відповідає алгоритму здійсненого автором дослідження. Зміст, структура, оформлення дисертації та кількість публікацій відповідають вимогам постанови Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня

доктора філософії» (постанова Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 року № 44, зі змінами, внесеними згідно з постановою Кабінету Міністрів України від 21.03.2022 року № 341), Наказу Міністерства освіти і науки України від 12.01.2017 р. № 40 «Про затвердження вимог до оформлення дисертації» (із змінами, внесеними згідно з Наказом Міністерства освіти і науки України від 31.05.2019 року № 759).

11. Відповідність змісту дисертації спеціальності з відповідної галузі знань, з якої вона подається до захисту.

За своїм фаховим спрямуванням, науковою новизною і практичною значимістю дисертаційна робота Ахмедової Ельвіри Джавадівни «Стратегії англо-українських перекладів художніх порівнянь: когнітивний аналіз» відповідає спеціальності 035 – Філологія. Здобувачем повністю виконана освітня та наукова складові освітньо-наукового рівня вищої освіти.

12. Результати обговорення та проведення презентації. Рекомендація дисертації до захисту.

Здобувач представив основні результати досліджень своєї дисертаційної роботи на розширеному засіданні кафедри перекладознавства факультету іноземних мов Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна (протокол № 4 від 9 листопада 2023 року) у формі презентації та наукової дискусії після її завершення.

Враховуючи високий рівень виконаних досліджень, а також актуальність теми роботи, наукову новизну результатів та їх наукове і практичне значення, на розширеному засіданні кафедри було одностайно ухвалене рішення про рекомендацію дисертації Ахмедової Е. Д. «Стратегії англо-українських перекладів художніх порівнянь: когнітивний аналіз» до захисту в спеціалізованій вченій раді для здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 035 – Філологія з галузі знань 03 – Гуманітарні науки.

Завідувач кафедри
перекладознавства імені Миколи Лукаша
факультету іноземних мов
Харківського національного
університету імені В. Н. Каразіна,
доктор філологічних наук, професор

Олександр РЕБРИЙ